

Катажина Садови, Мацей Чередис, Домініка П. Бродович,
Єва Хорошкевич, Ірена Флорес Хорошкевич

Польща

Ключові слова: #інтегроване планування #сталий туризм #конфлікти
#джентрифікація #лобіювання

Матеріали створено в рамках проекту «Відкрита спадщина» (OpenHeritage: Organizing, Promoting and ENabling HERitage Reuse through Inclusion, Technology, Access, Governance and Empowerment), підтриманого програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу "HORIZON2020" (грантова угода №776766).

Координатор проекту: Метрополітальний дослідницький університет (Metropolitan Research Institute) у Будапешті
Див. більше: www.openheritage.eu

Переклад профінансовано зі Стабілізаційного фонду культури та освіти 2022 Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини та Goethe-Institut

Підхід до пристосування спадщини у Польщі (підсумок)

У Польщі немає спеціальних нормативних актів чи іншої правової бази у сфері пристосування спадщини. Використання розглядається у контексті значимості об'єкта спадщини. Прийнятий після кризи 2009-2014 рр. Закон про відродження занедбаних територій (2015) сприяє більш гнучкому розвитку, включно із адаптивним повторним використанням, але загалом система спадщини негнучка.

Як представлено пристосування спадщини на управлінському та політичному рівнях?

Польща є унітарною державою, але має підрядні органи на рівнях самоврядування (таких існує три). Відповідальність за просторове планування лежить на муніципальному, воєводському та національному рівнях. Органи місцевого самоврядування дотримуються правил Європейської хартії місцевого самоврядування, а характер обов'язків і власне рішення ухвалюються на найнижчих рівнях влади. Польська система спадщини досить негнучка і зосереджена на збереженні матерії пам'ятки. Рішення щодо охорони пам'яток ухвалюються на рівні воєводств через 16 підрядних регіональних Управлінь з охорони пам'яток на чолі з головним консерватором (WKZ — Wojewódzki Konserwator Zabytków). На цьому рівні також здійснюється нагляд за збереженням та реставрацією. Зміна використання пам'ятки, що охороняється, має узгоджуватися з її значимістю та схвалюватися відповідним експертом. Основна проблема системи — це погане правозастосування: хоча правила є суворими, за наявності сильного економічного тиску, можуть статися раптові зміни на користь лобістів. Забудовники користуються цим моментом, адже є впливовими на місцях, відповідно, часто страждає культурна спадщина. Загалом польська спадщина та системи планування діють окремо, а рішення ухвалюються на окремих урядових рівнях. Певна місцева інтеграція простежується лише там, де повторне використання пам'яток регулюється документами планування. На місцевому рівні також діє Закон про ревіталізацію, але у випадку формально зареєстрованої спадщини потрібно залучити регіонального експерта.

Як забезпечуються ресурси для пристосування спадщини?

Щодо потенціалу культурної спадщини як ресурсу, тут велика увага приділяється економічному аспекту, насамперед сфері туризму, а також ролі спадщини, що впливає на зміцнення (місцевої) ідентичності. Власники зобов'язані фінансувати охорону навіть тих пам'яток, що входять у реєстр (60% з них належать державі

чи церкви). Для реставрації пам'яток, що є у переліку, доступне часткове фінансування: на національному та місцевому рівнях, за умови подання заявки. Однак фінанси можна використати лише на збереження історичної будівлі, а не на модернізацію чи нове використання. Додатково існують цільові кошти для конкретних типів пам'яток, а також певні обмежені податкові пільги.

Як пристосування спадщини підтримується іншими політиками та громадою?

Загалом, громадські консультації є частиною процесу планування, але проекти відродження міст, що регулюються Законом про ревіталізацію, — особливо позитивний чинник у плані залучення громади. Участь громадськості необхідна на підготовчому етапі, на етапі управління і остаточних оцінок результатів. Також існують певні професійні організації, з якими необхідно консультиватися. Муніципалітети по-різному заохочують громадян брати участь у процесах прийняття рішень, хоча часто це відбувається лише формально. У багатьох муніципалітетах для цього є окремий бюджет. У деяких типах муніципалітетів учасницький бюджет є обов'язковим за законом. Муніципалітети також можуть призначити експертів, щоби сприяти цим процесам.

Пристосування спадщини в Польщі (повний огляд)

Управління та політика

Спадщина та політика планування

Польща має 3 рівні територіального поділу: (1) 16 регіонів/провінцій, які називаються воєводствами (województwo), (2) 380 повітів (powiat) і (3) 2 477 гмін або муніципалітетів (gmina). Кожне воєводство керується воєводою, призначеним національним урядом, і місцевим виборним органом самоврядування, що називається сеймиком, який призначає виконавчу раду на чолі з воєводським маршалком. Повіти та гміни або муніципалітети є самоврядними.

Основний акт, що регулює об'єкти спадщини — це **Закон про охорону та догляд за пам'ятками**, зосереджений на збереженні та захисті спадщини. У ньому визначені охоронні та реставраційні роботи, а також положення щодо розвитку або нового використання нерухомих пам'яток. Адаптивне повторне використання потребує опису запропонованої адаптації з урахуванням історичної функції та цінності пам'ятки, а також програми охоронних робіт, узгодженої **відповідним спеціалістом**. Будь-яка адаптація або повторне використання також мають здійснюватися відповідно до Закону про будівництво (UPB) та інших будівельних норм, що впливають з нього. **Закон про будівництво** визначає та описує регу-

лювання реконструкції та розширення (вертикального / горизонтального) будівлі, яке можна застосовувати у випадку пристосування, хоча це законодавство прямо не стосується спадщини. Зміна використання означає здійснення діяльності, що потенційно може призвести до змін умов безпеки, як от пожежної безпеки, безпеки довкілля та безпеки на будівництві (самої системи, або габаритів добудов). Аспекти таких змін (у матеріальному та нематеріальному плані) мають бути окремо оцінені та ухвалені на основі відповідних актів. Третім основним актом, який слід взяти до уваги, є **Закон про просторове планування (UPZP)** і особливо його визначення просторового порядку. Просторовий порядок — це гармонійний простір, що є результатом внутрішнього балансу поставлених вимог: функціональних, соціально-економічних, екологічних, культурних і композиційно-естетичних.

Закон про ревіталізацію, введений 2015 року, впливає на кілька аспектів спадщини. Його запровадили після тривалої та бурхливої дискусії про необхідність окремого закону щодо «занепалих» територій, постраждалих принаймні від одного негативного явища: економічного, екологічного, інфраструктурного чи технічного характеру. Хоча закон стосується різних видів занепалих територій, передовсім він стосується історичних та цінних, особливо у плані місцевої ідентичності. Територія ревіталізації не може перевищувати 20 % площі гміни та 30 % населення, а закон вимагає серйозного рівня соціального залучення. Увесь процес покладається на гміну, якій допомагають вищі рівні управління та державної адміністрації. **Місцева громада бере участь у підготовчому етапі, управлінні процесом та остаточній оцінці результатів.** Активна громадська участь уможливлена публічними консультаціями та залученістю у Комітет ревіталізації. Староста гміни чи повіту або президент міста проводять консультації. Програму ревіталізації також має затвердити незалежний місцевий орган, а саме Містобудівна архітектурна комісія. На додачу, спеціаліст з воєводства — за потреби — може дати свій висновок щодо запропонованих методів охорони та збереження пам'ятки. План ревіталізації стає місцевим законом після того, як його прийняла місцева рада. Тоді треба змінити найважливіший документ — просторове дослідження — щоби внести в нього програму ревіталізації. Спеціальна зона ревіталізації може бути визначена муніципальною радою терміном на 10 років з метою оптимізації роботи.

Іншим типом місцевої охорони або переформування територій спадщини є **культурний парк** (park kulturowy) як одна із встановлених законом форм охорони пам'яток у Польщі. Рада гміни, проконсультувавшись із воєводським спеціалістом, може створити культурний парк для охорони культурного ландшафту та збереження визначних територій з нерухомими пам'ятками, характерними для місцевих традицій будівництва та поселення. Програми ревіталізації культурних парків реалізуються на місцевому рівні, і це піднімає питання інституційних структур, що займалися би правилами і практиками. Польське місцеве самоврядування дотримується правил Європейської хартії місцевого самоврядування.

Це означає, що всі повноваження та рішення приймаються на місцевому рівні управління.

Адаптивне повторне використання спадщини регулюється документами просторового планування. **Просторове дослідження** є обов'язковим на всіх трьох рівнях просторового планування: муніципалітетному (гміни), повітовому, і на рівні воєводств. Дослідження має узгоджуватися з центральними стратегіями, програмами та політикою. Громади не зобов'язані складати місцевий план, якщо це не передбачено окремими нормативними актами. Правила документації просторового планування мають відповідати **Концепції національного просторового планування** (Konsercja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju) — найважливішому документу, затвердженому Радою міністрів просторового устрою Польщі. Його стратегічною метою є ефективне використання простору та урізноманітнення потенціалу його розвитку. У довгостроковій перспективі це означає досягнення конкурентоспроможності, підвищення зайнятості, ефективності держави, а також соціальної, економічної та просторової єдності. Інші загальні політики: **Стратегія відповідального розвитку** (Strategia Odpowiedzialnego Rozwoju), схвалена Радою міністрів 2017 року, та **Національна програма охорони пам'яток** (Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad zabytkami), що розробляється з 2018 року.

Інституційний контекст

Основних учасників управління спадщиною та її пристосування можна визначити на двох рівнях: ухвалення рішень і власності. **Управління охорони пам'яток (Urząd Ochrony Zabytków), очолювані консерваторами (konserwator),** є ключовими суб'єктами захисту спадщини та пристосування. **Головний консерватор пам'яток (GKZ)** діє на національному рівні та готує інструкції для **воєводського консерватора пам'яток (WKZ)**. Поправка до Закону про охорону та догляд за пам'ятками 2018 року посилила позицію головного консерватора. Тепер регіональне управління може скасовувати рішення, ухвалені спеціалістом на воєводському рівні та вимагати зміни керівника управління. Регіональне управління з охорони пам'яток відповідає за реєстр пам'яток (RZ) в регіоні.

Існують два органи, що надають експертизу для GKZ і WKZ. **Головна комісія з охорони** є радником генерального консерватора пам'яток і вирішує наступні питання: застосування методів, технологій і матеріалів, необхідних для збереження пам'яток; правомірність і законність запланованих і проведених охоронно-реставраційних і будівельних робіт на пам'ятках та археологічних територіях; правила поведінки у разі загрози окремим пам'яткам. **Воєводська рада охорони пам'яток** діє як експертний орган у сфері охорони пам'яток та догляду за пам'ятками при воєводському спеціалістові.

Воєводський консерватор є головою управління охорони пам'яток. Воно має територіальні відділення, що обслуговують окремі частини воєводства. Ці відділення складаються з відділу реєстру пам'яток та документування пам'яток (ведення реєстру пам'яток та регіонального обліку пам'яток) та інших відділів, відповідальних за надання дозволів, що можуть призвести до зміни будь-якого типу пам'яток: рухомих, нерухомих чи археологічних.

Що стосується **власності**, то частки державного і приватного секторів у загальній кількості зареєстрованих нерухомих пам'яток (55 585) не дуже відрізняються. Пам'ятки у державній власності складають 36 % від загальної кількості, причому на місцевому рівні таких пам'яток більше (21 %), ніж на державному (15 %). Церкви та релігійні об'єднання володіють 24 % нерухомих пам'яток, серед яких домінує Католицька Церква. У приватному, більш строкатому власництві, перебувають 30 % усіх пам'яток. Лише 2 % пам'яток перебувають у співвласності різного типу і ще менше (1 %) мають нерегульований статус. Це позитивний момент, адже нерегульований статус створює певний ризику; до того ж, є малопродуктивним у сфері нового використання.

Нормативний контекст

Польща має ґрунтовну систему охорони спадщини, однак не має спеціальних правил чи додаткової правової бази у сфері адаптації спадщини.

Надання статусу пам'ятки складається із кількох різних аспектів та правових документів. Спадщина архітектурного середовища входить до реєстру (нерухомих) пам'яток. Пам'ятка може бути внесена до реєстру на підставі рішення воєводського консерватора. Процедура реєстрації починається після того, як власник пам'ятки подає заявку. Реєстр може включати оточення пам'ятки, а також враховувати географічну, історичну чи традиційну назву пам'ятки. Попереднє внесення до реєстру історичного ландшафту, сільського чи історичного архітектурного комплексу не виключає можливості винесення рішення про внесення певних пам'яток до реєстру. Охорона може охоплювати окрему будівлю, історичний ландшафт міста чи села, історичний архітектурний комплекс і культурний ландшафт.

Другим важливим джерелом офіційної інформації про пам'ятки є **облік пам'яток**. Він ведеться на національному, воєводському (регіональному) та місцевому рівнях. Від початку збирання цієї інформації велось у формі списку пам'яток, велось переважно воєводським консерватором пам'яток (WKZ) і головним консерва-

тором пам'яток за допомогою **Національного інституту спадщини** (Narodowy Instytut Dziedzictwa), що збирає копії карток усіх воєводських консерваторів. З 2003 року органи місцевого самоврядування ведуть облік пам'яток своїх громад. На національному рівні законодавчі акти є обов'язковими до виконання на всій території країни. UPB — **Закон про будівництво** — є обов'язковим для всіх регіонів Польщі, за винятком місць гірничих виробіток. Положення UPB суголосні іншим законодавчим положенням у сфері геології, гірничої справи, гідрології, збереження та охорони пам'яток. **Усі європейські та міжнародні норми мають дотримуватися та виконуватися.** UPB постійно модифікуються законодавцем з метою полегшення процедур отримання дозволів на будівництво та з метою адаптації до нових реалій. UPB конкретизує перелік будівельних робіт, для яких обов'язкове отримання дозволу.

Щодо **технічного регулювання**, або WT (warunki techniczne), існує [розрапорядження міністра інфраструктури про технічні вимоги, яким повинні відповідати будівлі та території, на яких вони знаходяться](#). WT містить детальний набір правил для всіх технічних сфер із посиланнями на європейські та польські стандарти PN-EN ISO. У WT є розділи, присвячені забудові та розвитку прибудинкової території, будівлям і приміщенням, технічному обладнанню будівлі, безпеці на будівництві, пожежній безпеці, безпеці використання, охороні праці, звукоізоляції, а також енергозбереження та теплоізоляції. У додатках міститься перелік польських стандартів, вимоги до енергетичних характеристик, пункти про займистість, поширення вогню тощо. Стаття 9 зазначає, що в окремих випадках вимоги WT можуть бути відхилені органом управління архітектури. Проте на це потрібен дозвіл міністра. Такий дозвіл часто просять для реалізації проектів повторного використання пам'яток або будівель, побудованих до 1994 року.

Розпорядження Міністерства культури та національної спадщини про проведення охоронних, реставраційних та дослідницьких робіт на пам'ятці (RMKIDN), прийняте 2 серпня 2018 року, стосувалося реєстру пам'яток або Переліку пам'яток спадщини, а також будівельних робіт, архітектурно-пошукових та інших дій на пам'ятці, внесеної до реєстру пам'яток. Цим положенням визначено порядок видачі дозволів на проведення науково-дослідних та охоронно-реставраційних робіт: Реєстр пам'яток (RZ) та план забудови місцевого простору; проведення архітектурних пошуків, будівельних робіт — RZ; поділ нерухомої пам'ятки — RZ; зміна цільового призначення або використання пам'ятки — RZ; виконання будівельних робіт довкола пам'ятки. Заявка подається до воєводського консерватора. Додаються такі документи, як документ на користування майном, програма робіт, проект будівництва.

На місцевому рівні (Варшава) та рівні гміни основним регуляторним інструментом є **Місцевий план просторового розвитку** (MPZP — Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego), котрий може ухвалити лише міська рада. У випадку, коли прийнятого MPZP немає, іншим інструментом можуть бути **умови будівництва та господарської діяльності на території** (WZiZT — warunki

zabudowy i zagospodarowania terenu), щодо якої є адміністративне провадження (рішення) — дозвіл на користування землею та дозвіл на планування — видане Президентом міста Варшави (Prezydent m.st. Warszawy). WZiZT реагує на конкретні заявки, і для прийняття рішення не потрібні права власності. Як MPZP, так і WZiZT визначають функціональні та індикаторні обмеження для конкретних забудов і є обов'язковими для подання заявки на отримання дозволу. Аби MPZP набуло чинності, необхідне погодження воєводського консерватора. WZiZT має затверджуватися воєводським консерватором лише у випадку наявності історичної пам'ятки чи території під охороною.

Ресурси для пристосування спадщини

Власники пам'ятки — приватні особи, організації, а також місцева влада — зобов'язані фінансувати всі види робіт. Кожен власник може подати заявку на **державну субсидію**, яку надає Міністерство культури та національної спадщини та воєводський консерватор. Органи місцевої влади на усіх рівнях — громади, повіту чи воєводства — можуть надавати субсидії на основі відповідної постанови. Отримані кошти надходять із центрального, обласного чи місцевих бюджетів. Закон про охорону пам'яток та догляд за пам'ятками детально описує всі заходи та роботи, пов'язані з реставрацією, що можуть покриватися субсидією. Усі субсидовані заходи чи роботи мають входити у спектр реставрації та охорони пам'яток. **Інші види діяльності, такі як модернізація, субсидуватися не можуть.** Субсидії не можуть перевищувати 50 % загальної вартості робіт та 100 % — у термінових випадках, або у випадках пам'яток найвищого класу. На додачу, місцева влада (громада) може субсидувати зареєстрованого власника пам'ятки. **Це означає, що можна субсидувати лише певну частину процесу адаптації спадщини, тобто реставраційні чи охоронні роботи.**

Міністерство культури та національної спадщини створює та розпоряджається **Національним фондом охорони пам'яток**, тобто цільовим фондом. Його дохід складається з фінансових санкцій. Він призначений для покриття необхідних витрат на охорону та реставрацію будівель зі Списку об'єктів спадщини та зареєстрованих пам'яток. Існує також кілька **програм Міністерства**, як от охорона пам'яток, польська культурна спадщина за кордоном, охорона пам'яток археології, військові могили та кладовища, місця пам'яті та вшанування, місця національної пам'яті за кордоном.

Іншим джерелом для охорони спадщини можуть бути **фонди ЄС**, як-от Європейські структурні та інвестиційні фонди, «Креативна Європа», Європейський фонд регіонального розвитку, Європейська територіальна кооперація (Interreg).

Закон про охорону та догляд за пам'ятками відповідає на виклики сучасної доктрини охорони пам'яток у Польщі, але не вирішує головного питання, пов'я-

заного з необхідними змінами в юридично-фінансових аспектах збереження пам'яток, а також не встановлює нових механізмів фінансування. 1999 року, в оригінальному проєкті закону (який мав мати іншу назву) такі механізми були запропоновані Головним консерватором пам'яток і полягали у встановленні податкової знижки на туристичні послуги. Цей інструмент міг би водночас посилити ефективність управління головного консерватора і створити нову філософію збереження спадщини, засновану на активному використанні її потенціалу. Наразі відсутні податкові пільги, що визначали б реальний захист культурних цінностей. Проте **існують деякі особливі податкові пільги**, приміром, власник зареєстрованої пам'ятки може бути звільнений від податку на майно за умови належного догляду за пам'яткою.

Дефіцит фінансування у сфері пам'яток постійно зростає, а матеріальна спадщина повільно зникає. За оцінками 2008 року, лише кожна третя-четверта зареєстрована пам'ятка має шанси на виживання.

Міністр культури та національної спадщини щорічно витрачає 100 мільйонів злотих (приблизно 23 мільйони євро), коли для збереження усіх пам'яток потрібно 10 мільярдів злотих (Bohm 2008). 2019 року загальна сума фінансування склала 124 820 297 злотих. Це фінансування надається будівлям та/або об'єктам культурної спадщини без жодного конкретного механізму, пов'язаного з повторним використанням/пристосуванням.

Інші фактори: участь громади, культура, стійкість

Участь громадськості потрібна на всіх етапах ревіталізації: підготовці, впровадженні, оцінці. Громадяни беруть участь у публічних консультаціях та в процесі роботи Комітету регенерації, гаслом котрого є «Немає регенерації без партисипації».

Муніципалітети заохочують громадян брати участь у ревіталізації міста. Можна стати партнером і подати проєкт, взяти участь у публічних консультаціях, долучитися до волонтерських програм, подати заявку на отримання гранту від бюджету участі, займатися місцевою ініціативою (існує регульований процес співпраці між муніципалітетом і мешканцями), подати заявку на грант для громадської організації, церковної організації, соціального кооперативу, профспілки, організації роботодавців, професійного самоврядування, політичної партії чи фонду.

У Варшаві існують так звані **аніматори ревіталізації** (що є частиною програми регенерації міста): шість осіб на три зони регенерації, доступні три години на тиждень. Вони надають усім зацікавленим особам детальну інформацію про програму регенерації та її культурну пропозицію. Аніматори також виступають фасилітаторами, налагоджуючи контакти між неформальними групами, митцями, установами, організаціями та мешканцями.

План регенерації може стати місцевим лише у тому випадку, якщо громада вже прийняла програму регенерації. Весь процес покладається на громаду та підтримується вищим рівнем самоврядування та державної адміністрації. Місцеві мешканці беруть участь у підготовчому етапі, управлінні процесом та остаточній оцінці результатів. Активна громадська участь можлива під час публічних консультацій та через участь у Комітеті ревіталізації. Консультації організовує староста гміни чи округу або президент міста. Висновок про програму ревіталізації має дати **містобудівно-архітектурна комісія громади**. Воєводський консерватор — у разі потреби — надає висновок щодо методів охорони та збереження пам'яток. Рішення про ревіталізацію, ухвалене місцевою владою, стає місцевим законом.

Процеси обов'язкової участі також є частиною процесу планування, пов'язаного з **Місцевим планом просторового розвитку**. Участь стосується двох етапів процесу. На першому та ранньому етапі будь-хто може подати заявку на рішення, котрі варто внести до положень Місцевого плану. На наступному етапі кожен охочий може подати зауваження до рішень, запропонованих у проєкті плану, а також взяти участь у відкритому громадському обговоренні проєкту нормативного акту. Відповідно до законодавчого регулювання, такі гміни, як Варшава (більші муніципалітети зі статусом повіту), зобов'язані щорічно запускати **бюджет участі**, що потенційно може запропонувати фінансову підтримку та забезпечити видимість ініціатив адаптації спадщини, але переважно меншого масштабу.

Тренди в Польщі (підсумки)

Після падіння соціалізму і відповідної трансформації Польщі довелося зіткнутися з новими викликами та загрозами у сфері культурної спадщини. Конгрес польської культури, організований у Кракові у вересні 2009 року, підготував розлогий звіт про систему збереження культурної спадщини після 1989 року. Автори звіту вказали на три явища, які матимуть суттєвий вплив на майбутнє польських історичних пам'яток.

Цей новий підхід до спадщини можна описати як зміну її онтологічного статусу: від державоцентричного підходу, типового для планової економіки, до переговорів між різними акторами ринкової економіки. До 1989 року держава була єдиним актором, власником, спонсором, інвестором і суб'єктом прийняття рішень

у сфері спадщини та пам'яток. Пам'ятки не розглядалися як комерційна інвестиція, і держава одна була відповідальною за збереження та охорону. Після 1989 року почала домінувати приватна форма власності. Відповідальність за збереження та охорону була покладена на власника/користувача: усі витрати покриває власник, а пам'ятки розглядаються як інвестиція. Нині Польща потребує нової ефективної програми управління спадщиною, що задовольнила би місцеві громади, які разом із власниками та користувачами пам'яток грають важливу роль в охороні спадщини.

Три явища, що матимуть значний вплив на майбутнє польських історичних пам'яток: прискорення процесу трансформації будівель, що призведе до посилення тиску економічних факторів на культурний ландшафт; стрімкий попит на спадщину як зворотна реакція на гомогенізуючий вплив глобалізації та результат дедалі важливішої економічної ролі туризму; зміщення акценту з цінності спадщини на потреби суспільства.

2002 року посада головного консерватора втратила статус автономного центрального адміністративного органу та була включена до Департаменту охорони пам'яток Міністерства культури. Головний консерватор фактично перетворився на заступника держсекретаря. Офіційно ця посада видавалася за щось більше, ніж «простого начальника» апарату головного управління. Вимоги до цієї важливої посади не визначено, тому, вочевидь, кандидати визначаються певними політичними колами. Після 2002 року міністр культури та головний консерватор майже повністю переклали відповідальність за статус та бюджет служб збереження (на рівні воєводства) на міністра адміністрації та внутрішніх справ (тепер адміністрації та оцифрування).

Зрештою, функціонування служб було таке неефективне, що сумнівною видавалась сама легітимність їх існування (Purchla 2010).

Найбільшими викликами, що постають перед сферою охорони пам'яток, є непрофесійність керівників, ігнорування рекомендацій воєводського консерватора, закупівля пам'яток для створення інвестиційних ділянок, а також низька ефективність правоохоронних служб у справах, пов'язаних зі злочинами проти пам'яток, і безкарність, з якою спадщина свідомо знищується. У менших центрах, на жаль, наявні тісні зв'язки між місцевою владою та забудовниками.

У малих містах немає сильних міських рухів захисту пам'яток, ані критичного журналістського лобі, що популяризувало би питання пам'яток чи спадщини (див. [інтерв'ю з Магдаленою Гавін](#) у: Krzykowska 2017).

Видається, що природний занепад — відправна точка необхідності збереження пам'ятки — є набагато меншою загрозою, ніж руйнування, спричинене діяльністю людини, передовсім через економічні фактори. Існування спадщини залежить від економіки. Отже, щоби говорити про тривалість збереження, необхідно спершу змінити ставлення тих, хто приймає рішення.

Усього в переліку національних пам'яток нараховується 827 579 позицій. Усі дані є приблизними, неklasифікованими, неоціненими. Реальний захист пам'яток неможливий, адже проблема полягає не лише у підборі елементів спадщини, а й у рішенні, як їх використовувати (Murzyn 2017). Багато громад так і не підготували зазначені програми. Згідно зі звітом Вищої контрольної палати, 2015 року лише 30 % громад мали реальні програми охорони пам'яток.

Респонденти

Катажина Вронська, BRG — Бюро економічного розвитку, Варшава.

Бібліографія

Bohm, Aleksander et al. (2008), Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989, Krakow 2008.

Chojnicki, Zbyszko; Czyż, Teresa (2000), Nowa organizacja terytorialna Polski i układ regionalny, Poznań 2000: Czasopismo Geograficzne LXXI, 2000, 3-4; 262 – 277.

Jadach-Sepiolo, Aleksandra; Sobiech-Grabka, Katarzyna i Herbst, Irena (2015), „Partnerstwo publiczno-prywatne w rewitalizacji,” Warszawa: ska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, <https://www.parp.gov.pl/component/publications/publication/partnerstwo-publiczno-prywatne-w-rewitalizacji>

Krzykowska, Katarzyna (2017), „Będzie nowy Krajowy Program Ochrony Zabytków,” [Wywiad z GKZ Magdaleną Gawin], 16.09.2017, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/bedzie-nowy-krajowy-program-ochrony-zabytkow,72083.html>

Kubiszewska, Katarzyna (2012), „Finansowanie odnowy zabytków w Polsce przy wykorzystaniu pomocy UE,” *Ekonomika dziedzictwa*, <https://www.nid.pl/upload/iblock/4e3/4e34ea3717e68eeba1c57060658cd040.pdf>

Murzyn, Michał (2018), „Czy dziedzictwo jest płynne?,” *Kultura Współczesna* 1, 110–125, <https://www.nck.pl/upload/2018/12/9-czy-dziedzictwo-jest-plynnne.pdf>

Pawłowska, Agnieszka (2016), „Ochrona dziedzictwa kulturowego jako zadanie samorządu gminnego,” *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* 10 (2), 199-213.

Purchla, Jacek (2010), „W stronę systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce,” *Zarządzanie Publiczne*, 2 (12), 69-82.

Purchla, Jacek (2012), *Dziedzictwo kulturowe w Polsce: system prawny, finansowanie i zarządzanie. Część III: Dziedzictwo jako zasób*, https://bon.edu.pl/media/book/pdf/Dziedzictwo_kulturowe_w_Polsce-JP.pdf

Grow with Warsaw. Warsaw-style urban revitalisation. Report from the second workshop, 21 February 2018, Targowa Creative Center, Urban Land Poland Institute, <http://architektura.um.warszawa.pl/sites/default/files/files/Grow%20with%20Warsaw%20-%20Urban%20Revitalisation%20report.pdf>

Szmygin, Bogusław (ed.) (2016), „Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce,” *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego* 1 (15), 121-128, <http://bc.pollub.pl/Content/12879/PDF/zalozenia.pdf>

Zintegrowany Program Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 roku, http://europa.um.warszawa.pl/sites/europa.um.warszawa.pl/files/zpr_maly_rozmiar15.06.2015.pdf

[Minister Rozwoju] (2016), *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020*, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/23916/Wytyczne_dot_rewitalizacji_po_aktualizacji-zatwierdzone02082016clear.pdf

[Zarząd Województwa Mazowieckiego] (2019), *Szczegółowy opis osi priorytetowych regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego na lata 2014-2020*, <https://www.funduszedlamazowska.eu/wp-content/uploads/2019/01/szoop-3.2.pdf>

Переклад з англійської: Юлія Куліш